

YERYÜZÜNÜN ORNİTOLOJİK AÇIDAN ÖNEMLİ ALANLARI

Levent TURAN (*)

ÖZET: Bu makalede, yeryüzünde kuşlar tarafından kuluçka amacıyla kullanılan alanların en önemlileri belirtilmektedir. Ayrıca, bu alanları kullanan başlıca kuş türleri ve bu türlerin popülasyon büyüklükleri ile ilgili bilgiler verilmektedir.

ZUSAMMENFASSUNG: In dieser Arbeit wurden die Wichtigsten Brutplätze, die von den Vögeln benutzt werden, und die hauptsächliche Vogelarten, die diese Gebiete benutzen, mit ihrer Populationsdichte genannt.

1. GİRİŞ

Kuşlar yeryüzü üzerinde oldukça geniş bir yayılım gösterirler. Uçabilme yetenekleri sayesinde diğer canlıların ulaşamadığı yerlerde onlara rastlamak olasıdır. Uçmayan birkaç kuş türü de yine oldukça geniş alanlara yayılmıştır (Ziswiler, 1976).

Kuşların yaşamlarını sürdürebilmeleri uçuş yeteneklerinin dışında, besin ve iklim koşullarının uygun olduğu, predatör baskısının olmadığı ya da önemsiz oranda olduğu alanların varlığına bağlıdır. Çünkü doğanın vazgeçilmez öğeleri olan kuşlar, üreme alanlarına sıkı bir bağlılık gösterirler. Bu yüzden bu alanların bilinmesinde fayda vardır.

Bu makalede, yeryüzü üzerinde gün geçtikçe sayıları ve alanları azalan ya da değişen kuluçka ve konaklama alanlarına değinilecektir (Dossenbach, 1971).

1. Büyük Britanya

Dört tarafı denizlerle çevrelenmiş bu adalar ülkesinde, deniz kuşları çok sayıda kuluçka alanına sahiptir. Özellikle kayalık bölgelerde çok sayıda denizkuşu kuluçkaya yatar. İngiltere'nin doğu kıyılarındaki adalarda kuluçka yapan binlerce kuşun yanında, sayıları 8.000'i geçen pufla ördeği (*Somateria mollissima*) burayı kuluçka alanı olarak kullanmaktadır. İskoçya'da Bass kayalıklarında 20.000 civarında Sümsükkuşu (*Sula bassana*), yine St. Kilda adasında 100.000 sümsükkuşu ile 50.000 firınakuşu (*Hydrobatidae*) kuluçka yapar. Ayrıca bataklık ve sazlık bölgelerde pek çok su kuşu kuluçkaya yatmaktadır.

2. İzlanda

İzlanda, kıyıları boyunca binlerce denizkuşuna, içsulara ise oldukça büyük sayılarda ördek ve kaza kuluçka olanağı sağlar.

(*) Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi

3. Fransa

Özellikle Camarque'de, Rhone deltasının sulak alanları balıkçıl türlerinden onbinlerce bireye, binlerce flamingoya ve çok sayıda su kuşuna kuluçka sahası olarak hizmet etmektedir. Aynı zamanda 150 binden fazla ördek bireyi için kışlama bölgesidir. Kuzey ve kuzeydoğu Fransa'da su kuşları ve özellikle deniz kuşları için oldukça önemli kuluçka alanları bulunmaktadır.

4. F.Almanya

Kuzey denizi ile Doğu Denizi'nde kırlangıçlar ve martılar için çok sayıda koruma bölgesi bulunmakta olup, çeşitli içsu havzaları sazlık kuşları için büyük önem taşır. Bodensee'de çok sayıda pas rengi ördek (*Netta rufina*), karaboyun yumurtapıçığı (*Podiceps ruficollis*) ile doğuda, Lautsitzer sazlıklarında siyahleylek (*Ciconia nigra*), Kuzgun (*Coracias garrulus*) ve gri turna (*Grus grus*) kuluçkalarını tamamlarlar.

Bavyera'da, Königsee civarındaki dağlık arazide kuluçkaya yatan önemli türler arasında kaya kartalı (*Aquila chrysaetos*), yabantavuğu (*Tetrao urogallus*), kayıntavuğu (*Lyrurus tetrix*) ve kınalı keklik (*Alectoris chukar*) verilebilir.

5. İskandinavya

Bu ülkede limikoller, kazlar, ördekler ve yırtıcı kuşlar için el değmemiş alanlar bulunmaktadır. Ayrıca denizkuşlarının kuluçka yapabilecekleri çok sayıda ada da bulunmaktadır.

6. Avusturya

Neusiedler gölünde oldukça geniş bir alana yayılmış ve varlığı tehdit altında olan sazlık alanlar, özellikle büyük akbalıkçıl (*Egretta alba*), Erguvani balıkçıl (*Ardea purpurea*) ve gri balıkçıl (*Ardea cinerea*) ile büyük koloniler halindeki kaşıkçı (*Plataleinae*) kuşları tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca çok sayıda sutavuğu (*Rallidae*), ördek ve bozkaz (*Anser anser*) ile yüksek yoğunlukta akleylek (*Ciconia ciconia*) ve ilginç, küçük sazlık kuşları, kuru sahaların sınırlarında ise toy kuşları (*Otis tarda*) kuluçkaya yatmaktadır.

7. Hollanda ve Belçika

Lagünlerin, sazlık alanların ve pek çok adanın bulunduğu bu ülkelerde bu alanlar su kuşları, kazlar, ördekler ve özellikle denizkırlangıçları (*Sternidae*) için iyi birer kuluçka alanıdır. Ayrıca gri balıkçıl (*A.Cinerea*) ve karabatak (*phalarocoridae*) türlerinin Avrupa'daki en önemli kuluçka bölgelerindedir. 100 binlerce su kuşu, kışı geçirmek için kuzeyden buraya gelmektedir.

8. İspanya ve Portekiz

Guadalquivir, Ebro ve Tejo'nun çok geniş sazlıklarında ve deltalarında çeşitli balıkçıl türleri, akleylek, şah kartal (*Aquila heliaca*) gibi nadir yırtıcı türler ile karasungur (*Elanus*), yılan kartalı (*Circaetus gallicus*) gibi önemli türler kuluçkaya yatmaktadır.

9.İsviçre

Ülkenin güneydoğusunda yer alan doğal parkta çoban tavuğu (*Tetrao urogallus*), taş kekliği (*Alectoris graeca*)'nin yanısıra kaya kartalı (*Aquila chrysaetos*), köknar kargası (*Nucifraga caryocatactes*) ve kara karga (*Corvus corax*) gibi türler dağlık alanların en çok göze çarpan türleridir. Ayrıca içsulardaki kamışlıklarda ve sazlık alanlarda pek çok sazlık kuşuna rastlanabilir.

10.Türkiye

Ornitolojik olarak önemli bir konumda bulunan ülkemizde, sucul alanların çokluğuna paralel olarak kuş türü sayısı da oldukça zengin sayılabilir. Yurdumuz ayrıca palearktik bölgelerle afrika arasında göç eden kuşların göç yolları üzerinde önemli bir köprü rolü üstlenmektedir. Milyonlarca kuş, her yıl yurdumuz üzerinden geçerek kıtalararası yolculuklarını sürdürmektedirler. Bunlardan büyük kısmı dinlenmek, kuluçka yapmak veya kışı geçirmek üzere yurdumuzun çeşitli kesimlerindeki bu sulak alanlara gelirler. Son verilere göre ülkemizde 120 civarında sulak alan bulunmaktadır (Kızıroğlu,1989). Bunlardan 15 tanesi 1971 Ramsar anlaşması hükümlerine uygun olup, toplam alanları 641.400 ha.dır (Yürüker 1987). Su kuşları açısından önemli olan bu sahalar, derinliği 6 metreyi geçmeyen, ötrofik karakterde, sucul flora ve fauna bakımından zengin, büyük göl ve bataklıklardır.

1971 Ramsar anlaşmasında, dünyada uluslararası öneme sahip 300 saha olduğu kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, bir sulak sahanın uluslararası önem taşıyabilmesi için üzerinde 10 binden fazla yaban ördeğinin, veya 20 bin kadar su kuşunun yaşaması ve soyu tehlikede olan kuş türlerine barınak teşkil etmesi lazımdır. Yurdumuzda bu tanımlara uyan sahaların listesi aşağıda verilmektedir.

Ulubat (Apolont) gölü	Kızılırmak deltası
Sultansazlığı	Tuzgölü
Düden gölü	Akgöl
Seyhan-Ceyhan-deltası	Göksu deltası
Hoyan gölü	Burdur gölü
Çorak gölü	Işıkli göl
Menderes deltası	Van gölü
Çamaltı tuzlası	

Bu alanlardan, çeşitli nedenlerle yararlanan büyük kuş kolonileri ise şu türlerden meydana gelir.

Suna (*Tadorna tadorna*), angıt (*T.Ferruginea*), gri balıkçıl (*Ardea cinerea*), yeşilbaş (*Anas platyrhynchos*), yumurtapıçı (*Podiceps ruficollis*), sakarmekke (*Fulica atra*), elmabaş (*Aythya ferina*), su tavuğu (*Rallus aquaticus*), krik ördek (*Anas crecca*), gr. kaz (*Anser anser*), flamingo (*Phoenicopterus ruber*), leylek (*Ciconia ciconia*), balıkçıl türleri(*Plataleinae*), gibi (Kızıroğlu, 1987 ve Seyhan, 1987).

11.Doğu Avrupa

Birçok doğu Avrupa ülkesinde korunmuş önemli kuluçka alanları bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'taki sazlık alanlardır. Bu alanlarda çeşitli balıkçıl, kaşıkçı ve çeltikçi (*plegadis*) türleri ile ak ve karaleylek gibi bir çok uzun bacaklı kuş türü içinde, Kızıl boyun Sibiryakazı (*Branta ruficollis*) sayıca en fazla olanıdır. Küçük bağırğan kartal (*aquila pomarina*), balık kartalı (*pandion haeliaetus*), şah kartalı (*Aquila heliaca*) ve deniz kartalı ise önemli yırtıcı kuş türlerindedir. Balkanlar ördek, kaz ve limikoller için önemli bir kışlama alanıdır. Bunun yanında büyük kısmı Tuna deltası ve Romanya'da bulunan beyaz pelikan (*Pelecanus onocratalus*) ve tepeli pelikan (*P.crispus*)'ların Avrupa 'daki tek kuluçka alanıdır.

12.Kuzey Amerika

Kuzey Amerika'nın en önemli kuluçka merkezleri, Birleşik Devletler'deki büyük sazlıklar ile mangrov ormanlarının bulunduğu güney Florida'daki Everglades bölgesi sayılabilir. Çeşitli sazlık türleri ile bazı uzun bacaklı kuş türlerinin arasında pembe kaşıkçı (*Ajaja ajaja*) ile akçeltikçi (*Eudocimus albus*) ve orman leyleği (*jabiru micteria*) sayılabilir. Ayrıca salyangoz çaylağı (*Rosthramus sociabulus*) Çatal gaga (*Rhynchopidae*), flamingo ve deniz pelikanı (*Pelecanus occidentalis*)'nın dışında sayısız kış ziyaretçisi ile dinlenme amacıyla gelen pek çok türe rastlanabilir. Güney Oregon'da göller, sazlıklar ve iğne yapraklı ağaçlarla kaplı zengin kuluçka alanları bulunmaktadır. Buralarda çeşitli balıkçıl türleri ile ördek, kaz ve kulaklı pelikan (*Pelecanus erythrorhynchus*) en yaygın olan türlerdir. Ayrıca dinlenme amacıyla burayı kullanan ördeklerin sayısı milyonları bulmaktadır.

Michigan'daki sazlık alanlarda, özellikle yapay göl ve havuzlarda kuluçkaya yatan önemli bazı türler şunlardır. Kanadakazı (*Branta canadensis*), buz dalgıcı (*Gavia immer*), Kanada turnası (*Grus canadensis*), akbaş balık kartalı (*Haliaetus leucocephalus*), yakalı tavuk (*Bonasa umbellus*). Ayrıca diğer bazı türlerden çok sayıda birey yine burada kuluçkaya yatar. Yaklaşık 4 bin km² büyüklükteki "Prens Albert Ulusal parkı" ördekler için yeryüzünün en büyük kuluçka alanlarından birisidir. Baffinland'da bir çok kuş türünün arasında kar kazı (*Anser caeruluscens*) 250 bin, kutup fırtına kuşu (*Fulmarus glacialis*) 200 bin birey ile göze çarpan en önemli türlerdir. Kanada'nın iç kısmındaki "Wood Buffalo Ulusal parkı"nda 1965 yılında yapılan sayımlarda sadece 44 bireyi bulunan bağırğan turna (*Grus americana*) halen burada yaşamını sürdürmektedir. Kuzey Amerika kıtasının pekçok kıyısında ve civar adalarda, ayrıca Kanada 'da büyük ve küçük koloniler halinde deniz kuşları yaşarlar. Hawaii'de, pek çok koruma bölgesinde, çok nadir hawaii kazları (*Branta sandwicensis*) ile pasifik deniz kuşları yaşamaktadır. Ayrıca laysan albatrosları (*Diomedea immutabilis*) ve siyah ayaklı albatros (*D.Nigripes*)'ların sayısı 300 bin civarındadır.

Burada çeşitli sümsükkuşları (*Sulidae*)'nın yanında çok sayıda deniz kırlangıcı (*Sternidae*)'da uygun kuluçka ortamı bulmuşlardır.

13.Afrika

Afrika'nın doğu ve güncy-doğusundaki sulak alanlarında gerek tür sayısı, gerekse toplam sayı bakımından oldukça zengin bir ornitofauna karşımıza çıkar. Buralarda kısa bir süre içerisinde 100 kuş türü gözlemek mümkünken, bu sayı bazı yerlerde, özellikle akarsu kenarlarında kolaylıkla 500'e çıkabilir. En çok rastlanan kuş türleri; Aralık gaga (*Ephypiorhynchus senegalensis*), doymaz ördek (*Ibis ibis*), goliat balıkçılı (*Ardea goliath*), küçük bağırkankartal (*haliaetus vocifer*), yılanboyun (*Anhinga rufa*), karabatak (*Phalacrocoracidae*) nilkızı (*Alapochen aegyptiacus*), ıslıkçı kaz (*Dendrocygni*), sutavuğu (*Rallidae*) ve yalı çapkınlarıdır (*Alcedinidae*). Bu türlerin büyük bir kısmına sığ ve tuzlu sularda raslanır. Büyük vadilerdeki sulak alanlar ise flamingolar için en uygun alanlardır.

Kenya'da Nakuru ve Magadise bölgelerinde, çeşitli dönemlerde 3 milyon civarında pembe (*Phoenicopterus ruber*) ve küçük Flamingo (*Phoeniconaias minor*) saptanmıştır. Yine step ve çalılık alanlarda devekuşu (*Struthio camellus*), taçlı turna (*Balearica pavonina*) sekreter kuşu (*Sagittarius serpentarius*), boynuzlu karga (*Bucorvus*), İspinoz (*Estrildidae*), toy (*Otis tarda*), beçtavugu (*Numidinae*) ve turaç (*Francolinus*) gibi değerli kuş türleri ile arıyiyenlere (*Apopidae*) çok sık rastlanır.

Afrika'nın iç ve batı bölgesindeki ormanlarda zengin olduğu kadar gözlenmesi de zor olan bir kuş yaşamı sürmektedir. Kuzey Afrika'da, akdeniz kıyıları boyunca dikkate değer balıkçıl kolonileri saptanmıştır. Yine Moritanya 'da Beau'd Arguin bölgesinde 10 binlerce balıkçıl pelikan, karabatak, martı ve deniz kırlangıcı kuluçka yapmaktadır. Aynı şekilde, güney Afrika kıyıları boyunca ve civar adalarda tepeli karabatak(*Phalacrocoax capensis*) ve gözlüklü penguen (*Spheniscus demersus*) gibi deniz kuşlarının 100 binlerce bireylik kolonileri bulunur. Yine burada 17.000m²'lik yüzey alanına sahip, yapay, tahta bir platform üzerinde yaşayan 100 bin civarında karabataktan yılda 900 ton gübre elde edilmektedir.

14.Güney Amerika

Güney Amerika'nın bir "kuş kıtası" olarak tanınması boşuna değildir. Dünyanın hiç bir yerinde, buradaki kadar çeşitli tür kuluçkaya yatmaz. Örneğin Kolombiya 'da şimdiye kadar 1550 kuş türü saptanmıştır. Bu türlerin büyük kısmı balta girmemiş ormanlarda, özellikle gözlem yapmanın nisbeten zor olduğu, taç kısımlarında yaşarlar. Sadece kulağa gelen kuş seslerinin çokluğu bile tür sayısının zenginliği hakkında bilgi vermektedir. En gösterişli guruplar, çeşitli isimleriyle papağanlar (*Psittacidae*), amazonlar (*Amazona*), iri ve çekici renkli aralar (*Ara*), ilginç gagaları ile tukanlar (*Ramphastidae*) ve parlıtlı renkleri ile kolibrilerdir. (*Trochilidae*). İç suların kenarlarında çok sayıda su kuşu toplanır. Bunların başlıcaları orman leyleği (*Jabiro micteria*) ve çeşitli balıkçılılar (*Ardeidae*) ile kıvılcıkçı (*Endocimus ruber*).

Güney Amerika'nın el değmemiş bazı bölgelerinde, örneğin And dağlarının güney ucunda şaşırtıcı zengilikte bir kuş faunası vardır. Denizden 4 bin metre yükseklikteki bu yerde çok sayıda ördek, su tavuğu, yumurtapıçı (*Podiceps*), çeltikçi

ve flamingo ile civardaki adalarda albatros (*Diomedeidae*), fırtına kırlangıcı (*Sternidae*) martı, ördek ve 4 farklı penguen türü yaşamaktadır. Batı kıyıları boyunca yayılmış adalar da tür çeşidi ve sayısı bakımından oldukça zengindir. Özellikle Peru, dünyada kuşlar açısından en zengin kıyılara sahiptir. Guano adasının yaklaşık 10 milyon karabatak (*Phalacrocorax carbo*) ile deniz pelikani (*Pelecanus occidentalis*), sümsük kuşları, martılar (*Laridae*), İnka deniz kırlangıcı (*Larosterna inca*) ve Humboldt pengueni kuluçka yapmaktadır. Kuş bilim açısından oldukça ilginç olan Galapagos adaları, ekvator kıyılarından 1000 km uzaklıktadır. Şimdiye kadar, sadece bu adalarda kuluçkaya yatan 89 kuş türü belirlenmiştir. Bu türlerin en önemli örnekleri şunlardır: Galapagos albatrosu (*Dionedeia irrorata*), Galapagos pengueni (*Spheniscus meniculus*), Galapagos karabatağı (*Phalacrocorax harrisi*), Galapagos güvercini (*Nesopelia galapagoensis*), Galapagos şahini (*Buteo galapagoensis*), uçmayan çatalgaga (*Coracias caudata*), Lava martısı (*Larus fuliginosus*), ile Darwin ispinozlarıdır (*Geospizini sp.*).

15. Avustralya

Avustralya ve civarında adalarda ilginç bir tür karşımıza çıkmaktadır. Bu, yaprak ve toprak kullanılarak yumurta barınağı inşa eden yapraklı ağaçkuşudur (*Ptiloorhynchinae*). Yeni Zelanda'nın başlıca türleri kiwi (*Apterygidae*), takahe (*Notornis mantelli*) ve sutavuklarıdır (*Rallidae*). Tasmanya ve Güney Avustralya'da penguen, albatros fırtına kuşu, deniz kırlangıcı gibi kuşların büyük kolonileri yaşamlarını sürdürmektedirler. Avustralya'nın sıcak ve insan eli değmemiş bölgelerinde çok sayıda papağan türü kuluçkaya yatmaktadır. Örneğin kakadusların (*Kakatoerinae*) hepsi burada kuluçka yapmaktadır. Yeni Zelanda da papağan bulunmasına rağmen, Tasmanya'da saptanan papağan türü sayısı 6'dır. Yeni Gine ise alışılmamış kuşlar bakımından zengindir. Özellikle yüksek bölgelerde harika cennet kuşları (*Paradisaeinae*) kuluçkaya yatmaktadır.

16. Asya

Güney Asya'nın adalar bölgesi kuş faunası bakımından oldukça zengindir. Sadece java adasında 340 civarında kuş türü, Celebes'te sadece buraya özgün 84 kuş türünün yanında pek çok tür, özellikle su tavukları, tavuksular (*Galliformes*), ve güvercinler bulunur. Güney Asya, sülünleri (*Phasianidae*) açısından oldukça zengindir. Göze batıcı renkleri ile pekçok sülün türüne rastlamak olasıdır. Çok sayıda içsu bölgesinde sayısız su kuşları, çeşitli balıkçıl türleri, ördekler ile ıslık çalan kaz (*Dendocygni*), su tavukları, nadir sülünler, yılanboyun ve yalıçapkın kuluçkaya yatmaktadır. Güney Asya'da salanganlar (*Sollocalia*) kaya oyuklarında büyük koloniler oluştururlar. Kısmen yenebilen, tükrükten yapılmış yuvaları ile sağanlar (*Apodiformes*) oldukça yaygındır.

Japonya ilginç kuş koruma alanlarına sahiptir. Bu alanlarda Mançurya turnası (*Grus japonensis*), kısıkuyruklu albatros (*Diomedea albatrus*), Gümüşü alk (*Synthliboramphus*) ve bazı nadir güvercin türlerinin kuluçkaları güvence altındadır.

Hindistan, büyük flamingo kuluçka kolonileri ile önemli sazlık ve su kuşlarının kuluçka alanlarına sahiptir. Himalayalarda küçük kuş türlerinin yanında nadir tavuksularda kuluçka yapmaktadır.

17. Antarktika

Özelikle kıyı bölgelerinde kayalık alanlarda çeşitli türlerden sayısız su kuşu kuluçkaya yatar. En önemlileri albatroslar ve kayzer penguenlerindedir (Aptenodytes forsteri)

KAYNAKÇA

1. Dossenbach, H.D.Von liebe und Ehe der Vögel.Luzern,C.J. Bucher Verlag. 21-24,1971.
2. Kızıroğlu, İ., Türkiye Kuşları.271-272,1989.
3. Kızıroğlu,İ., Türkiye'nin en önemli sulak alanlarından birisi olan, Kayseri/Sultansazlığı'na Biyo-Ornitolojik yönden genel bir bakış. "Türkiye ve Balkan Ülkelerinde Yaban Hayatı Sempozyumu" 153-175,1987.
4. Seyhan, K., Türkiye'deki Milletlerarası öneme sahip sulak alanlardan bazı örnekler. "Türkiye ve Balkan Ülkeleri Yaban Hayatı Sempozyumu, 189-201,1987.
5. Yürükler,C.H.,Türkiye 'de Uluslararası Öneme Sahip Sulak Sahalar."Türkiye ve Balkan Ülkelerinde Yaban Hayatı "sempozyumu.153-175,1987.
6. Ziswiler,V., Spezielle Zoologie, Wirbeltiere. Stuttgart, Georg Thiemes Verlag, 427-438, 1976.